

Röjningsrösen vid Mercuriusgatan

Fornlämning Göteborg 124 | Område med fossil åkermark
Förundersökning | Göteborgs stad

Karolina Kegel

ARKEOLOGISK RAPPORT FRÅN
GÖTEBORGS STADSMUSEUM
ISSN 1651-7636
© Göteborgs stadsmuseum 2016
Norra Hamngatan 12
411 14 GÖTEBORG
<http://goteborgsstadsmuseum.se/>

REDAKTION
Else-Britt Filipsson
Tara Gullbrand
Karolina Kegel
Ulf Ragnesten
Tom Wennberg

OMSLAGETS GRAFISKA FORM
Mimmi Andersson
Omslag: Röjningsröse A11 vid avtorvning.

TOPOGRAFISKA OCH EKONOMISKA KARTAN
© Lantmäteriverket. Medgivande 507-98-3211

KARTOR FRÅN STADSBYGGNADSKONTORETS DATABAS
© Göteborgs Stadsbyggnadskontor

FORNLÄMNING GÖTEBORG 124

Arkeologisk förundersökning

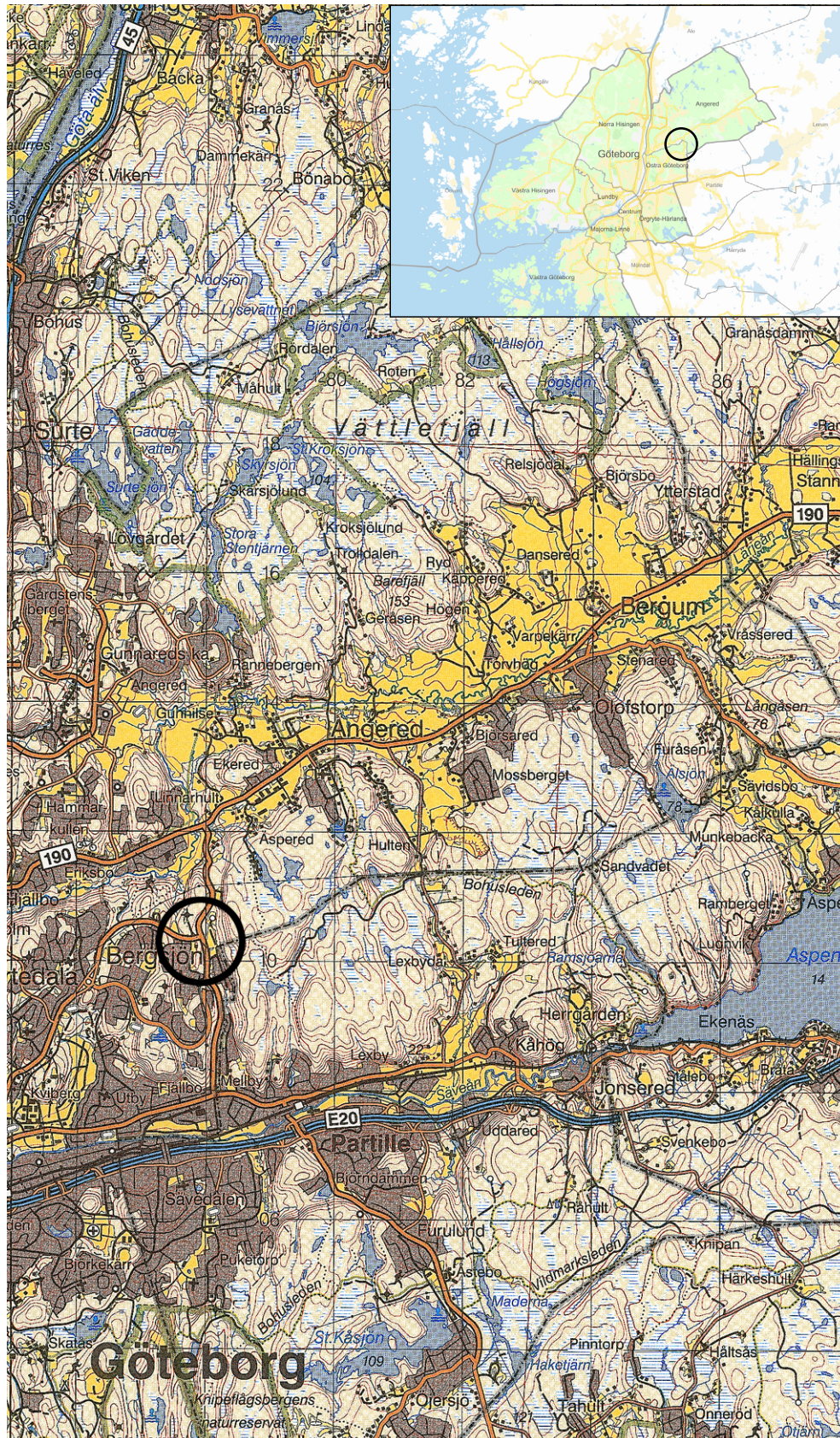
SAMMANFATTNING

Göteborgs stadsmuseum genomförde i april 2016 en arkeologisk förundersökning av fornlämningen Göteborg 124, ett område med fossil åkermark i form av röjningsrösen. Fornlämningen består av 11 röjningsrösen och en yta med röjningssten. I ett schakt framkom också ett äldre odlingslager. Röjningsrösen har sannolikt tillkommit under ett äldre och ett yngre skede, båda perioderna dock före 1850. Det äldre skedet är sannolikt medeltida eller äldre och representeras av röjningsrösen av så kallad hackerörstyp. De yngre odlingsrösen består av större stenar och är i mindre utsträckning övertorvade. Inget fyndmaterial påträffades vid undersökningen.

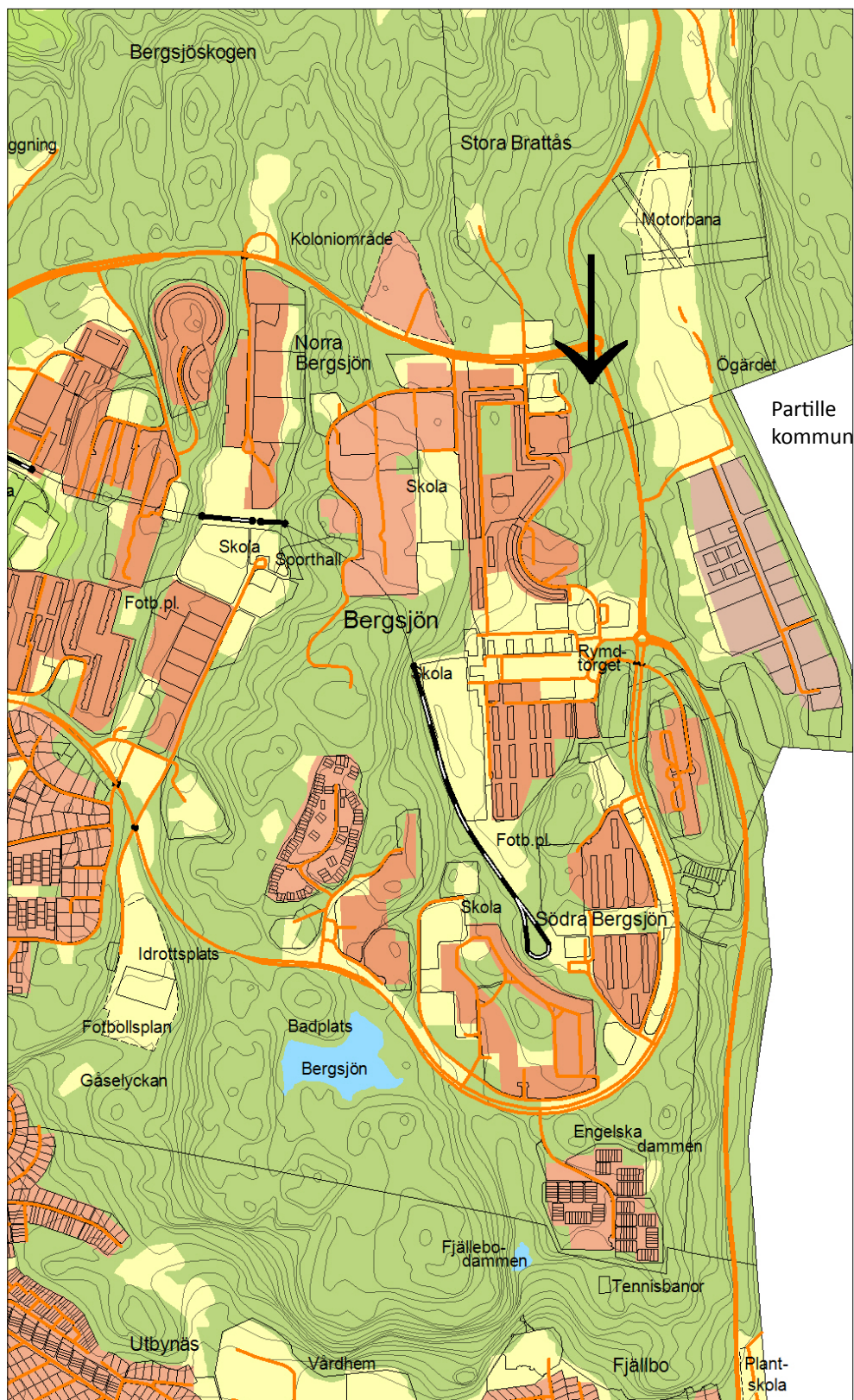
Röjningsröseområdet Göteborg 124 har fornlämningskydd enligt Kulturmiljölagen. Fornlämningstypen är ovanlig i Göteborgsområdet och därtill tydlig och välbevarad, varför Göteborgs stadsmuseum förordar ett bevarande av lämningen vid eventuell exploatering av platsen.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens beslut nr:	431-39003-2015
GSM dnr	0352/16
Uppdragsgivare:	Fastighetskontoret, Göteborgs stad
Läge:	Bergsjön 767:239, Göteborgs stad (figur 1-2)
Koordinater:	N: 6404746 / E: 154309 (SWEREF 99 12 00)
Grävningsorsak:	Husbyggnation
Grävningsinstitution:	Göteborgs stadsmuseum
Datum för undersökning i fält:	2016-04-26--2016-04-28
Undersökt yta:	cirka 1,2 hektar (extensivt), cirka 100 m ² (intensivt)
Antal arkeologtimmar i fält:	48
Antal maskintimmar:	24
Platsledare:	Karolina Kegel
Övriga deltagare i fält:	Ulf Ragnesten
GSMA nr:	160005

Figur 1. Undersökningsområdets läge i östra Göteborg. Blå kartan, skala 1:100 000.

Figur 2. Undersökningsområdets läge på fastighetskartan. Skala 1:20 000.

TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ

Fornlämningen Göteborg 124, ett område med fossil åkermark, är belägen i Bergsjön i nordvästra Göteborg, i höglänt skogsmark mellan Lärjeåns och Säveåns dalgångar. Dalgångarna går i öst-västlig riktning cirka 1 km norr om respektive knappt 3 km söder om fornlämningen (figur 1). Lämningen är lokaliserad kring ett bergsimpediment, huvudsakligen på en terrasserad, beskogad östsluttning 87-100 m över havet. I sluttningen går berget ställvis i dagen. Cirka 100 m öster om lämningen rinner en bäck i en smal dal i nord-sydlig riktning (figur 2).

Närområdet är inte särdeles fornlämningstätt, men framför allt gravar i form av stensättningar förekommer i trakten (figur 3). Strax väster om den nu aktuella fornlämningen har röjningsröseområdet Göteborg 223 legat. Rösena undersöktes på 1960-talet (Cullberg 1965). Sannolikt har de varit en del av samma fornlämning som den nu undersökta.

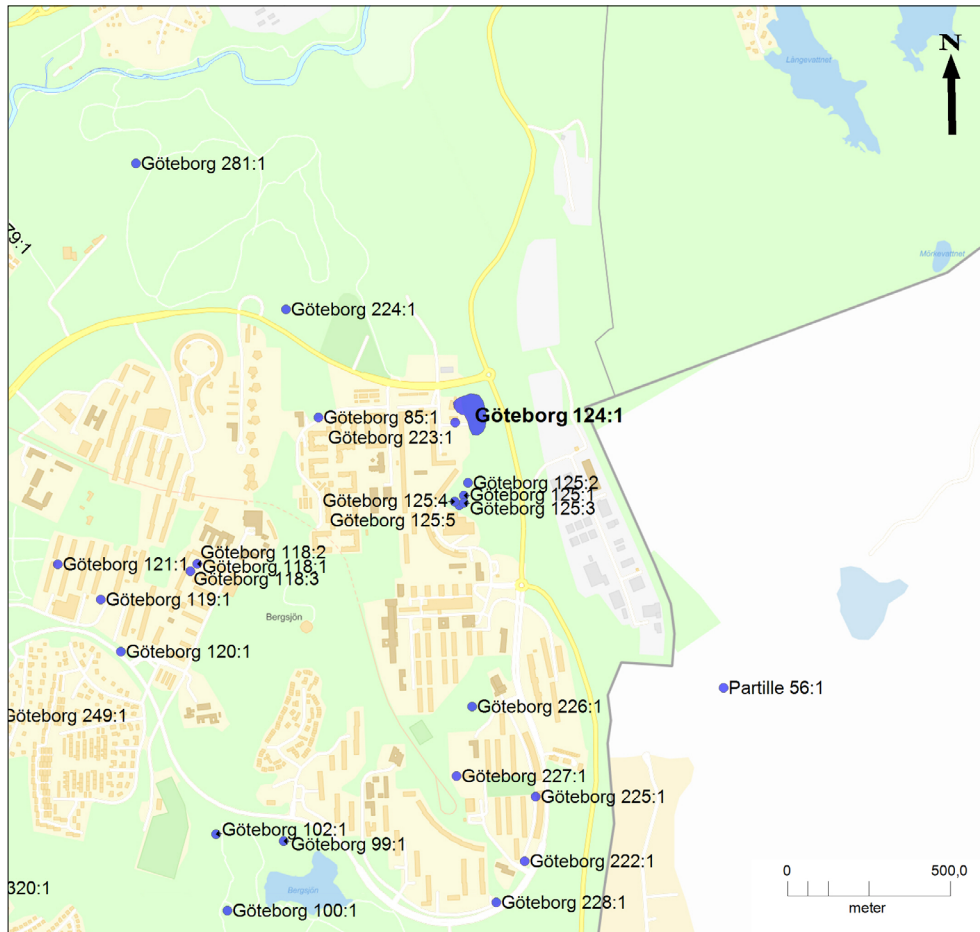
Spridda stensättningar har funnits under beteckningarna Göteborg 125, 222, 224, 226-228 samt 281, de närmaste endast 150 m söderut. I övrigt finns i området förhistoriska boplatser och ytterligare fossil åkermark (Göteborg 85, Göteborg 118) men också en hällkista (Göteborg 119) samt domarringar (Göteborg 118). Lämningar från alla förhistoriska perioder såväl som från historisk tid finns därmed representerade. De flesta fornlämningar är dock undersökta och borttagna i samband med exploatering för bebyggelse under 1900-talets senare del.

UTSEENDE FÖRE UNDERSÖKNINGARNA

Fornlämningen var före undersökning huvudsakligen belägen i skogsmark med blandskog och ställvis berg i dagen. Dess västra del, enligt tidigare avgränsning, bestod av bebyggd mark, gräsmattor och hårdgjorda ytor (figur 3, 4). Röjningsrösena syntes som relativt flacka, övertorvade högar.

TIDIGARE FYND OCH UNDERSÖKNINGAR

En del av fornlämningen Göteborg 124 har tidigare undersökts under beteckningen Göteborg 223, belägen på numera bebyggd mark strax väster om den nu aktuella fornlämningen (Cullberg 1968). Göteborg 223 bestod av minst fem övertorvade rösen som före undersökning tolkades som antingen stensättningar eller odlingsrösen. Vid undersökning genom schaktkontroll framkom att de anlagts mot markfasta block på en äldre markyta. Inga fynd påträffades. Lämningarna tolkades som röjningsrösen.

Figur 3. Fornlämningsbilden kring röjningsröseområdet Göteborg 124.

SYFTE OCH UNDERSÖKNINGSMETOD

Den arkeologiska förundersökningen gjordes i avgränsande syfte inför planerad exploatering för bostadsbebyggelse. Ingrepp i fornlämningen skulle endast göras för att kunna avgöra dess antikvariska status. En arkeologisk förundersökning i syfte att avgränsa fornlämning har som huvudsakligt mål att bevara fornlämningen.

Undersökningen inleddes med en mindre kartstudie för att undersöka områdets användning under historisk tid. Därpå inventerades området och påträffade lämningar karterades genom inmätning med GPS och fotografering. Slutligen grävdes schakt med grävmaskin i syfte att undersöka om arkeologiska lämningar eller fynd framkom under mark. Alla schakt mättes in med GPS. Tekniska problem med GPS:en vid undersökningen innebär att mätningarna kan ha en felmarginal på upp till 1 m.

NATURVETENSKAPLIGA BESTÄMNINGAR

Inga naturvetenskapliga analyser gjordes i samband med undersökningen.

Figur 4. Undersökningsområdets nordvästra del. I bakgrunden skymtar de bebyggda ytorna längst i väster. Notera sluttningen.

Figur 5. Undersökningsområdets södra del med planare terräng.

KARTSTUDIER

Ingen av de kartor från sent 1700-tal fram till tidigt 1900-tal som studerats visar någon typ av bebyggelse eller odling på den yta där fornlämningen Göteborg 124 ligger. Platsen har i historisk tid hört till Angereds socken i Älvsborgs län och under åtminstone 1700- och 1800-talet utgjort utmark till Lärje gård. Omedelbart nordost om lämningen gick under denna tid gränsen mot Linnarhults bys utmark i samma socken, medan gränsen mot Partille socken och Sävedals härad gick ett 50-tal meter söderut. Fornlämningen ligger därmed i gammal gränsmark (figur 6, 7).

I dalen ca 100 m öster om fornlämningen låg torpet Ögärdet/Ödegärdet under Linnarhult (figur 7). Det finns först med på laga skifteskartan över Linnarhult från 1841 och dess tillkomst kan därmed sannolikt dateras till 1800-talets första hälft.

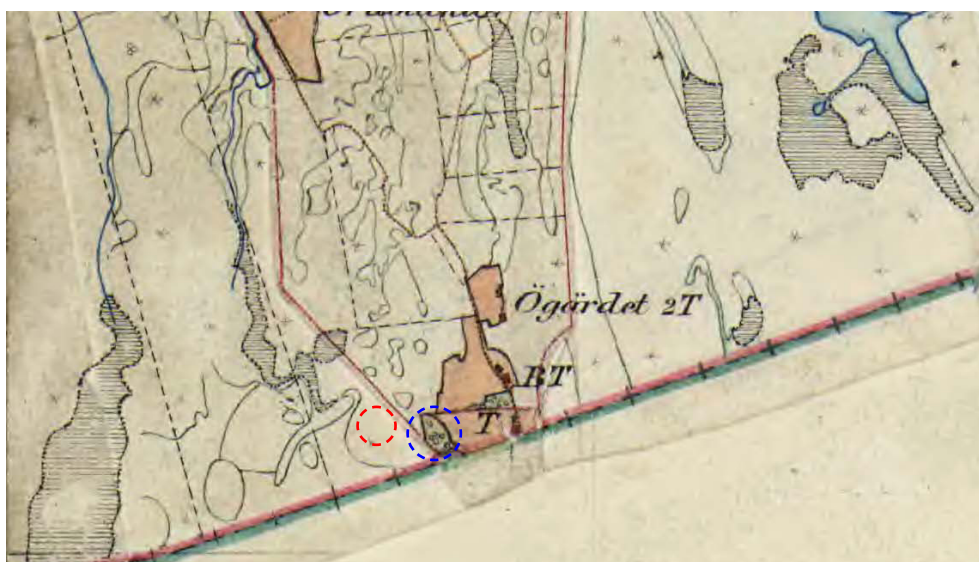
På häradsekonomska kartan över Jonsered från 1890-97 finns ett område med vad som skulle kunna vara röjningsrösen på den yta som hör till torpet Ögärdet (figur 8). Ytan förhåller sig dock tydligt till ägo gränsen mellan Lärje och Linnarhult och ligger nere i dalen, där idag Bergsjövägen går.

Figur 6. Utsnitt från utmarkskarta över Angereds socken från 1796. Läget för Göteborg 124 markerat med röd cirkel. Bäckens öster om fornlämningen markerar området för det senare torpet Ögärdet.

Figur 7. Utsnitt från laga skifteskartan över Linnarhult (1841). Läget för Göteborg 124, på Lärje gårds mark, markerat med röd cirkel. Strax öster därom går gränsen mot Linnarhults by och torpet Ögärdet.

Figur 8. Utsnitt från häradsekonomska kartan (Jonsered J112-33-16). Läget för Göteborg 124 markerat med röd cirkel. Möjligen har röjningsrösen (blå cirkel) funnits även nere i dalen, på andra sidan ägo gränsen mot Linnarhult.

KARTERING AV RÖJNINGSRÖSEN

Vid inventering påträffades 11 röjningsrösen och en yta med röjningssten (figur 9). Anläggningarna beskrivs nedan. Beteckningarna A1 och A12 utgår.

A2

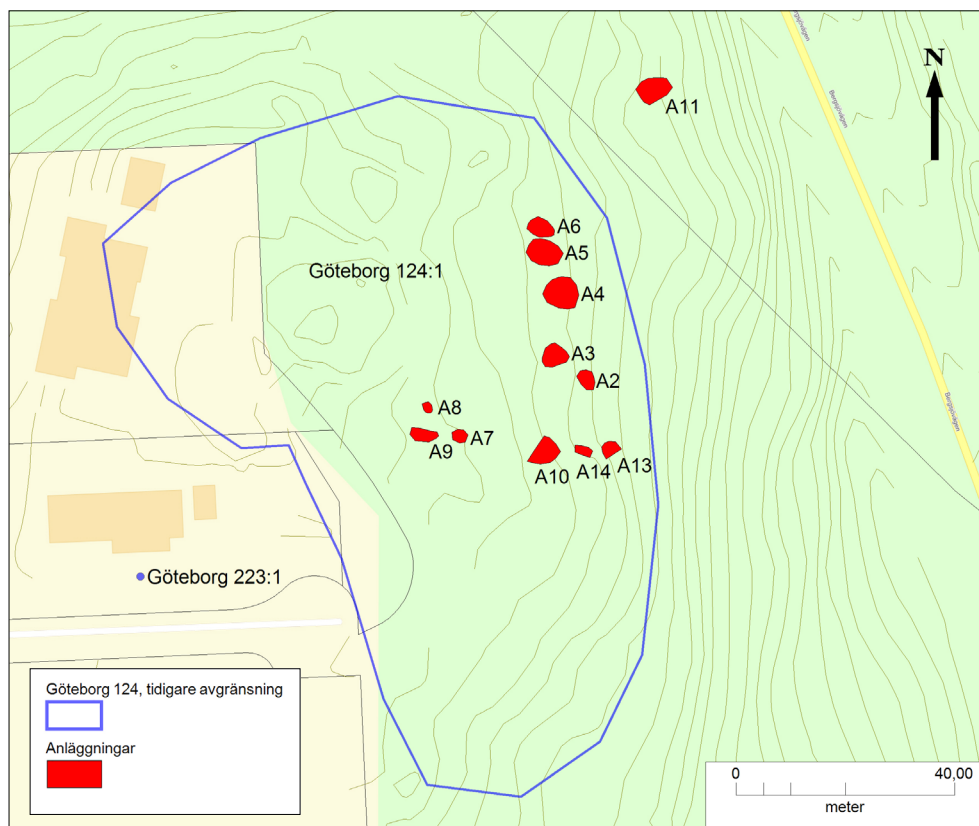
Ovalt röjningsröse, ca 4 x 3 m stort och 0,3 m högt. Består av större stenar, 0,4-1,0 m stora, med mindre stenar, 0,2-0,3 m, emellan dessa. Anläggningen har en grop i mitten. Delvis övermossad, men ej övertorvad (figur 10).

A3

Oregelbundet, rundat röjningsröse, ca 5 x 4 m stort och 0,3 m högt. Flack profil. Anlagt mellan två större stenblock. Består av ca 0,15-0,45 m stora stenar. Delvis övertorvat (figur 11).

A4

Röjningsröse, närmast runt, ca 6 m i diameter och 0,6 m högt. I ytan syns enstaka stenar ca 0,2-0,6 m stora. Anläggningen är beväxt med flera småträd samt en större tall. Övertorvad (figur 12).

Figur 9. Plan över röjningsrösen inom Göteborg 124 efter kartering.

A5

Ovalt röjningsröse, ca 6,5 x 4,5 m stort och 0,5 m högt. I östra kanten syns flera flata hållar, 0,5 - 0,8 m stora. Enstaka mindre sten syns i ytan. Slybeväxt, till största delen övertorvat (figur 13).

A6

Ovalt röjningsröse, ca 5 x 3,5 m stort och 0,3 m högt. Flack profil. En sten, ca 0,5 x 0,25 m, syns i ytan. Övertorvat (figur 14).

A7

Odlingröse, närmast runt, ca 3,0 x 2,5 m stort, ca 0,3 m högt. Består av större stenar, ca 0,5-0,7 m stora. Beväxt med sly. Delvis övertorvat (figur 15).

A8

Oregelbundet röjningsröse, ca 2,0 x 1,5 m stort och 0,5 m högt. Synliga stenar är ca 0,25 - 0,15 m stora. Anlagt mot och på ett större stenblock, ca 2,0 x 1,2 m stort. Delvis övertorvat (figur 16).

A9

Avlångt röjningsröse, ca 5,5 x 2,5 m stort och 0,2 m högt. Anlagt mot ett platt stenblock. En kantställd håll står i anläggningens östra kant. Övertorvat, enstaka synliga stenar är ca 0,2-0,3 m stora. Beväxt med sly (figur 17). Eventuellt två rösen?

A10

Röjningsröse, ca 5,5 x 4 m stort och 0,4 m högt. Består av 0,25 - 0,40 m stora stenar. Flackt och anlagt mot bergskant. Beväxt med en större björk. Övertorvat (figur 18).

A11

Ovalt röjningsröse, ca 6,0 x 4,5 m stort och 0,4 m högt. Anlagt mot bergskant och avgränsat i nordost av större stenar; svåravgränsat mot väst. Ett fåtal stenar, 0,15-0,40 m stora, syns i ytan. Övertorvat (figur 19).

A13

Oregelbundet röjningsröse, ca 3,0 m i diameter och ca 0,4 m högt. Anlagt mot bergskant med 0,15-0,40 m stora stenar. Skadad av rotvälta. Ett par större stenar, ca 1,0 m stora, syns mellan rötterna. Övertorvat (figur 20).

A14

Yta med odlingssten, uppkastad mellan två bergskanter. Ca 0,2-0,4 m stora stenar syns i ytan. Oklar avgränsning, ca 3 x 2 m stor. Övertorvad (figur 21).

Figur 10. Röjningsröse A2, mot nordost.

Figur 11. Röjningsröse A3, mot öster.

Figur 12. Röjningsröse A4, mot norr.

Figur 13. Röjningsröse A5, mot väst.

Figur 14. Röjningsröse A6, mot väst.

Figur 15. Röjningsröse A7, mot nordväst.

Figur 16. Röjningsröse A8, mot norr.

Figur 17. Röjningsröse A9, mot sydost.

Figur 18. Röjningsröse A10, mot sydväst.

Figur 19. Röjningsröse A11, mot nordost.

Figur 20. Röjningsröse A13, mot söder.

Figur 21. Yta med röjningssten A14, mot söder.

GRÄVNINGSIAKTTAGELSER

Sammanlagt upptogs 17 schakt (figur 22). Ett äldre odlingslager framkom i schakt S14, intill röjningsröse A11. Lagret var 0,12 m tjockt och överlagrades av ett lika tjockt, något humöst siltlager. Genom röjningsröse A11 grävdes också ett schakt i syfte att hitta eventuellt daterande material. Inga fynd påträffades dock i något av schakten.

I schakten S3-S7 i undersökningsområdets södra del påträffades ett tunt sotlager under förnan. Tre schakt (S8, S9, S13) utgjorde avtorvningsstyr på röjningsrösen A4, A5 och A11. Rösen visade sig ha en tät stenpackning med humös fyllning mellan stenarna.

S1

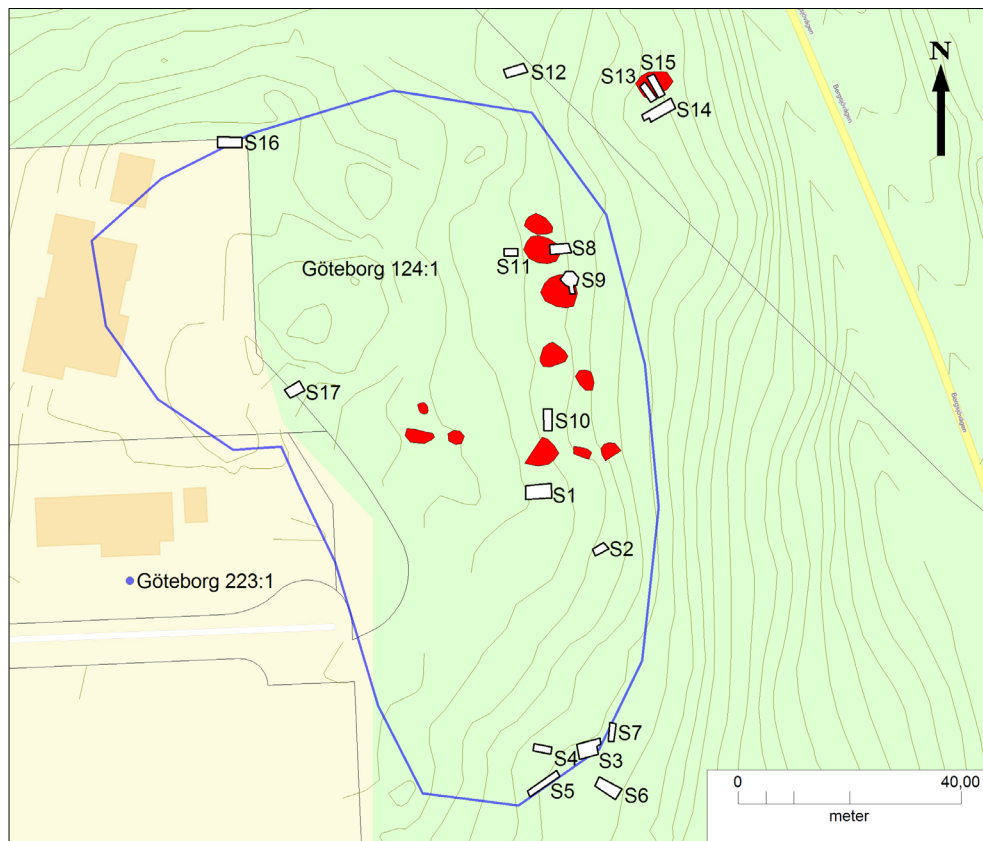
0-0,15 m Förna, humös silt

0,15- Berg. I östra delen av schaktet låg en lös häll, ca 3 x 1 m.

S2

0-0,20 m Förna, humös silt

0,20- Berg

Figur 22. Schakt och anläggningar inom Göteborg 124.

S3

0-0,05 m	Förna
0,05-0,35	Något humös silt med sot- och kolinslag. Ett tunt sotlager kommer fläckvis redan under förnan. Dåligt förbränt kol påträffades på en mindre yta.

S4

0-0,05 m	Förna
0,05-0,35	Brun silt, i öster stenig. I schaktets västra del ett tunt, sotigt lager under förnan där terrängen planar ut (figur 23).

S5

0-0,15 m	Förna, brun silt. I schaktets västra del odlingssten med oklar avgränsning, kastat mot bergskanten. I schaktets östra del ett tunt, sotigt lager under förnan, något stenigt och ej humöst.
----------	---

S6

0-0,15 m	Förna, brun silt. Direkt under förnan kommer ett svagt sotigt, tunt lager. I schaktets östra del kommer berget i dagen direkt under förnan och det sotiga lagret.
----------	---

S7

0-0,05 m	Förna, därunder ett tunt sot- och kollager med recent material. Därunder berg.
----------	--

S8

Avtorvningsschakt i östra delen av röjningsröse A5 (figur 24). Under 0,05-0,10 m förna/humus framkommer sten. Röset består av ca 0,15-0,30 m stora stenar, tätt lagda med humös fyllning emellan. Även 5-6 större stenar, ca 0,5-0,8 m stora, framför allt i anläggningens östra nederkant. Röjningsröset är tydligt avgränsat åt detta håll. Brun silt, relativt stenfri, framkommer utanför röset, som är anlagt på berg.

S9

Avtorvningsschakt i östra delen av röjningsröse A4 (figur 23, 24). Under 0,05-0,10 m förna/humus framkommer sten. Röjningsröset är uppbyggt av ca 0,10-0,35 m stora stenar, tätt packade och lagda mot en berghäll i sydöst. Något mer småsten i denna anläggning än i A5. I schaktets centrala och norra del är stenarna övertorvade med ett humuslager, ca 0,10-0,15 m tjockt. Invid hällen framkommer en del naturlig sten, liggande i den siltiga undergrunden. Anläggningen avgränsas tydligt mot öst, där marken är stenfri.

Figur 23.
Schakt 4, mot
väst.

Figur 24.
Schakt 8 i
röjningsröse
A5, mot väst.

Figur 25.
Schakt 9 i
röjningsröse
A4, mot
sydväst.

S10

0-0,15 m	Förna, humös silt
0,15-0,3	Brun, stenig silt

S11

0-0,10 m	Förna, humös silt. Enstaka kol i ytan.
0,10-0,20	Brun, stenig silt

S12

0-0,10 m	Förna, brun humös silt
0,10-0,20	Stenig silt. I schaktets västra del kommer berget i dagen på 0,15 m.

S13

Avtorvningsschakt i södra delen av röjningsröse A11 (figur 26-27). Anläggningen består av tätt lagda stenar, ca 0,15-0,40 m stora, med någon enstaka större sten uppemot 0,6 m i diameter. Humös fyllning mellan stenarna. Röjningsröset avgränsas tydligt i söder där stenpackningen avtar och sedan upphör.

Figur 26.
Avtorvningsschakt
S13 i röjningsröse
A11, mot nordost.
I bakgrunden syns
Bergsjövägen.

Figur 27.
Röjningsröse
A11 efter partiell
avtorvning (S13).

S14

0-0,05 m	Förna
0,05-0,18	Brun, något humös silt
0,18-0,30	Odlingslager (figur 28). Mörkbrun, humös silt. Något flammig med linser av ljusare brun silt. Stenfritt, fyndtomt.
0,30-	Gul silt/berg. I schaktets södra del framkom en yta med större, naturligt förekommande stenar.

Figur 28. Odlingslager i schakt 14 framför röjningsröse A11. Foto mot nordväst.

S15

Schaktet grävdes i röjningsröse A11 för att hitta eventuellt daterande material. Inga fynd påträffades.

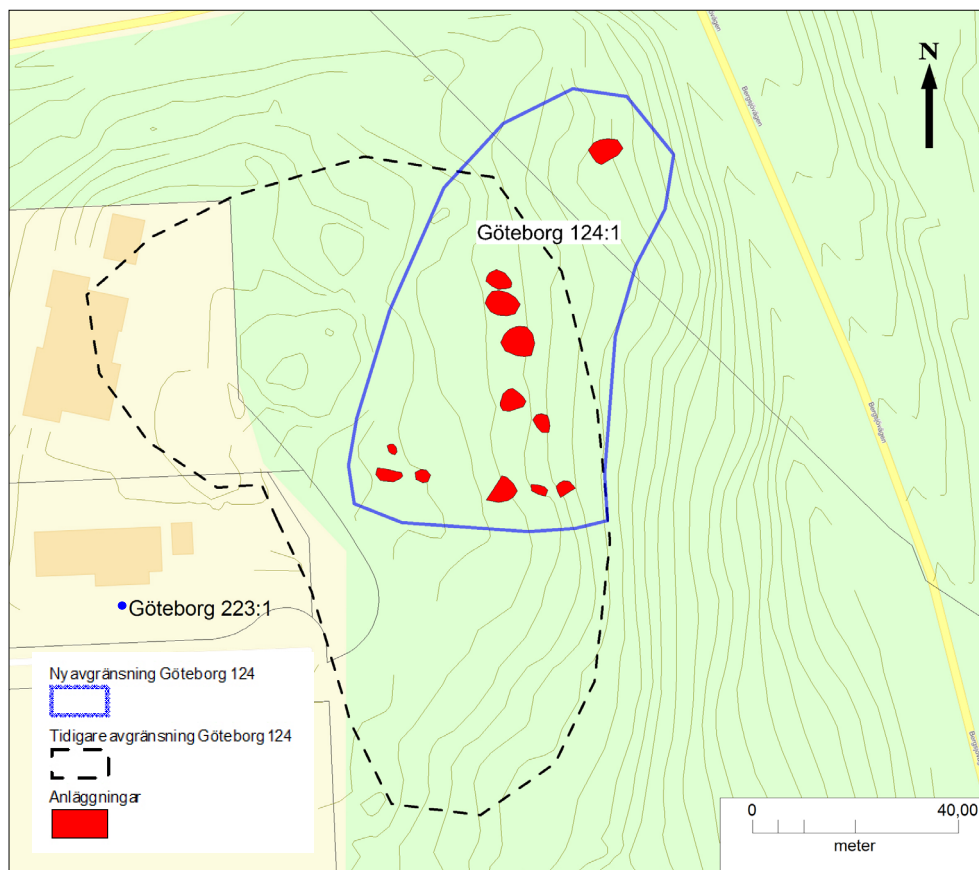
0-0,05 m	Förna, humus
0,05-0,40	Stenar, 0,15-0,40 m stora, humus
0,40-0,45	Brun silt
0,45-	Berg. Ett tunt, mörkbrunt torvlager ligger direkt an mot berget i schaktets sydöstra del.

S16

0-1,10	Påförda lager (matjord, sprängsten)
--------	-------------------------------------

S17

0-0,80 m	Påförda lager (matjord, sten)
0,80-1,10	Brun, stenig silt/berg

Figur 29. Ny avgränsning av fornlämningen Göteborg 124 efter arkeologisk förundersökning.

FYND, DATERING OCH TOLKNING

Röjningsrösen inom fornlämningen Göteborg 124 kan sägas vara av två olika typer och är sannolikt tillkomna under en längre tid, eller vid olika tidpunkter. Dels förekommer röjningsrösen av en äldre typ, så kallade hackerör – regelbundna, övertorvade runda eller ovala rösen med framför allt mindre stenar, ca 0,1-0,4 m stora. I den andra, yngre typen av röjningsröse är stenarna större, uppemot 1 m, och anläggningarna i mindre utsträckning eller inte alls övertorvade. Flera av röjningsrösen är dock svåra att kategorisera. Inga fynd påträffades vid undersökningen.

Fornlämningens äldsta fas är med största sannolikhet medeltida eller möjligen förhistorisk, då så kallade hackerör normalt dateras till brons-/järnålder eller medeltid. Stensättningar från brons- eller äldre järnålder, liksom andra förhistoriska fornlämningar i närområdet, visar att området varit bebott under denna tid.

Vid kartering av röjningsröseområdet visade sig röjningsrösen vara belägna på båda sidor om den äldre ägogränsen mellan Lärje gård och Linnarhults by, vilken är markerad med gärdesgård och ännu idag utgör fastighetsgräns. Detta styrker antagandet att den fossila odlingsmarken åtminstone är äldre än 1700-talets ägo- gränser. Frånvaron av odlings- och/eller bebyggelseindikation på de äldre kartorna

visar att även de yngre lämningarna härrör från tiden före 1850. En möjlighet är att namnet Ögårdet/Ödegårdet på den närbelägna torpbebyggelsen faktiskt syftar på de äldre lämningar som funnits i närheten vid torpets tillkomst.

De äldre, mer regelbundna röjningsrösen är till det yttre inte helt olika stensättningar. Detta noterades också vid den arkeologiska undersökningen av de intilliggande röjningsrösen Göteborg 223 (Cullberg 1968). Liksom vid 1968 års undersökning framkom dock ingenting vid den nu aktuella förundersökningen som talar för denna tolkning.

ANTI-KVARISK BEDÖMNING

Röjningsröseområdet Göteborg 124 bedöms som fornlämning enligt Kulturmiljölagens 2 kapitel, med utsträckning enligt kartan i figur 29.

Röjningsröseområdet bör om möjligt bevaras vid framtida exploatering på platsen. Fornlämningen utgör ett fint exempel på fossil åkermark och är av särskilt intresse då röjningsrösen är en relativt ovanlig fornlämningstyp i Göteborgsområdet. Röjningsrösen är tydliga och välbevarade och har därför också pedagogisk potential. Detta förstärks av fornlämningens olika tidsskikt. Om bevarande inte är möjligt krävs en arkeologisk undersökning av fornlämningen. Länsstyrelsen beslutar om tillstånd till sådan undersökning.

LITTERATUR

Cullberg, Kjerstin 1968. *Rapport över schaktkontroll vid den förmodade fornlämningen nummer 21:439*. Göteborgs stadsmuseum. Arkeologisk arkivrapport 1965:20.

